АҲӘЫНҬҚАРРА АҨНЫҴКА ИАХГОУ
АУАА РЫЗҴААРА ИАЗКНЫ
АНАПХГАРАТӘ ПРИНЦИПҚӘА

А л а г а г а: ахықәки, амҿахаки

1. Абарҭ Анапхгаратә принципқәа рҟны ирылацәажәоит адунеи ахьынза-назаазо аҳәынҭқарра аҩныцҟа иахгоу ауаа рҷыдаратә ҭахрақәа. Араҟа иазгәаҭоуп ауаа мчыла ахгара рықәымшәарц рзинқәа шыхьчатәу, аха рынхара иахыцны цатәыс ианыҟала, насгьы уашьҭан рышьҭахьҟа ихынҳәуазар, мамзаргьы даҿа ҭыпкахь нхара ицозар ацхыраареи ахьчареи шырҭаху.

2. Абарҭ Апринципқәа ишьақәдырӷәӷәоит аҳәынҭқарра аҩныцҟа иахгоу ауаа ҳәа ипхьазоу: азәы ма гәыпҩык зыҩнқәа мчыла изкадрыжьыз, мамзаргьы нацьнатә аахыс иахьынхоз рҭыпҭ ааныжьны имцар амуз, аибашьра иахҟьаны, ма иацәшәаны ицаз, мамзаргьы залымдарыла ирызныҟәар ҳәа ишәаны ицаз, апсабаратә рыцҳара, ма џьоукы ирыхҟьаны агәаҟра баапс иҭанаргылаз ауаа, насгьы жәларбжьаратә еиқәшаҳаҭрыла ишьақәгылоу аҳәынҭқарратә ҳәаа иахымҵыз.

3. Абарҭ Апринципқәа ирныпшуеит ауаҩы изин ахьчараҟны жәларбжьаратә нормақәа, иагьрықәшәоит жәларбжьаратә гәаҳалалратә зинқәа. Урҭ ирылшоит напхгагас иҟалар:

а) Амазаныҟәгаҩ хада ихаҭарнак аҳәынҭқарра аҩныцҟа иахгоу ауаа рызцаара аҭыпҭ ианықәицо;

б) аҳәынҭқарра аҩныцҟа иахгоу ауаа рус збатәыс изауз аҳәынҭқаррақәа;

в) аҳәынҭқарра аҩныцҟа иахгоу ауааи амчратә еиҿкаарақәеи, азәы ма гәыпҩык ауааи реизыҟазаашьақәа;

г) аиҳабырабжьаратәи, аиҳабырадатә еиҿкаарақәеи, аҳәынҭқарра аҩныцҟа иахгоу ауаа ирызку аусқәа рымҩапгараҟны.

4. Абарҭ Анапхгаратә принципқәа ахархәара роуразы, инарҭбааны иаларцәатәуп.

I АШАРА – АЗЕИҦШТӘ ПРИНЦИПҚӘА

1-тәи Апринцип

1. Аҳәынтқарра аԥныҵҟа иахгоу ауаа, азин рымоуп, ауаа рзинқәа реиҟарара ҵаҵгәыс инаҭаны, жәларбжьаратә зинқәеи, амилаҭтә закәанҧцаратә зинқәеи инарықәыршәаны иахьнанагаз, уаҟа инхо ауаа реиҧш даргьы рхақәиҭра, рзин хьчазарц. Аҳәынтқарра аԥныҵҟа иахгоу ауаа ахьракәхаз иахҟьаны урҭ рхақәиҭра, еиуеиҧшым рзинқәа рыхьчараҟны иҟамлароуп азинларҟәра (адискриминациа).

2. Арҭ Апринципқәа рахь иаҵанакуам: жәларбжьаратә зинқәа еилаганы ашьауҕәатә ҭакҧхықәра зду ауаа, иаҳҳәап хылҵшьҭрала ахшьаара (геноцид), жәлар ирҿагыланы аҵәгьоурақәа, ар уаа ирыхҟьаз аҵәгьоурақәа ҟазҵо ауаа.

2-тәи Апринцип

1. Арҭ Апринципқәа ирықәныҟәоит амчратә еиҿкаарақәа зегьы, хаз ҷыдала азәы ма гәыҧоыла рзинтә статус иахьыҧшымкәа, насгьы неиоымхрада рхы иадырхәоит зегьы. Арҭ Апринципқәа рықәныҟәара ианыруам азинтә статус иарбанзаалакь изыхкьысуа амчратә еиҿкаарақәа, хазҷыдала азәы ма гәыҧоык.

2. Арҭ Апринципқәа иҧку, ҧхьаҟа узмышьҭуа ҳәа рыхцәажәара зыҟалом, изалшом аҧсахра, аҧыхра иарбанзаалакь жәларбжьаратә еиқәшаҳаҭрак агәыҳалалратә зин иазку, мамзаргьы амилаҭтә закәанқәа инарықәыршәаны ауаа ирыҭоу азинқәа. Арҭ Апринципқәа рҿы ирылацәажәом, атәым ҳәынтқарраҟны аеыцәахырҭа ҭыҧ аҧшаара, уи ахархәара азура иашьҭалаз рызҵаара.

3-тәи Апринцип

1. Амилаҭтә мчрақәа ирыдуп ауалпшьа, аҭакпхықә-ра, аҳәынҭқарра аҩныҵҟа иахгоу ауаа рзинтә зҵаарақәа рыхьчара, агуманитартә цхыраара аус аиҿкаара, рнапаҵаҟа иҟоу азинтә зҵаарақәа рыҳасабырба иахьынзаҵанакуа.

2. Аҳәынҭқарра аҩныҵҟа иахгоу ауаа азин рымоуп аҳәынҭқарра амчқәа рҟынтә ахыхьчареи агуманитартә цхыраареи роурц азы. Абарҭ реипш иҟоу аҳәарақәа рзы урҭ гәаҭла ирышьҭамлароуп, лахь рмоуроуп.

4-тәи Апринцип

1. Арҭ Апринципқәа ахархәара роуроуп дарбанзаалакь изы еилымхрада азинларҟәра ҟамцакәа, иаҳҳәап цәапшшәыла (раса) ауаа еилыхуа, дхаҵоума, дыпҳәысума ҳәа, динхаҵарала, аполитикатә ма даеа гәрахаҵарак азы, амилаҭтә ма асоциалтә хылҵшьҭрала, зинла ма социалтә статусла, мамзаргьы даеа еиуеипшым шәага-загала.

2. Аҳәынҭқарра аҩныҵҟа иахгоу џьоукы, иаҳҳәап, ахәыҷқәа, азәгьы дызцым зықәра намзац, зцәа зтәым аҳәса, анацәа ахәыҷқәа змоу, аҳәса аҩнусқәа зегь знапаҵаҟа иҟоу, ахымхәақәа, абыргцәа, азин рымоуп ахыхьчара, ацхыраара роурцаз, ҷыдала ирҭахқәоу зныпшуа аапхьара аҟаҵара.

II АШАРА – Аҭыпҧсахра аеацәыхьчара иазку Апринципқәа

5-тәи Апринцип

Амчратә еиҿкаарақәа зегьы, жәларбжьаратә аиҿкаарақәа налаҵаны, еипҟьарада руалпшьа нарыг-

зароуп, жәларбжьаратә зинҟәа ишазгәартәо инаҟәыршәаны, ауаҩ изинхьчареи, агуманитартә зини иалаҵаны, ауаа ахьынхо аҭыԥ ԥсахра рыҟәшәо аҭагылазаашьа ҟамларцаз.

6-тәи Апринцип

1. Дарбанзаалакь ауаҩы азин имоуп дыхьчазарц, наџьнатә аахыс дахьынхо аҭыԥ, инхара ныжьны ишабалакь дахгамхарцаз.

2. Ишабалакь ауаа рынхарҭа ҭыԥ аԥсахра мап ацәктәуп, аиҳарак абарҭ реиԥш иҟоу аҭагылазаашьаҟәа ирыхҟьаны:

а) цәаԥшшәыла ауаа еилыхны рнырхара, хылцшьҭрала ауаа рыхшьаара (этническая чистка) аполитика амҩаԥгара, урҭ ирышьашәалоу аусҟәа рымҩаԥгара хыҟәкыс, лыцшәас измоу, аетнос аилазаара аԥсахра, динла, цәаԥшшәыла џьарак еиланхо ауаа реилыхра;

б) аибашьра анцо, уи иалахәым ауаа реиҟәырхара, рыхьчара, мамзаргьы даеа еызгак аибашьра иахҟьаны ицәырымцыр;

в) зымҿхак ҭбаау аизҳара иазку апроеҟт амҩаԥгара ажәлар ринтерес, рхыҟәкы иаҟәымшәозар;

г) аԥсабаратә рыцҳараҟәа (стихийное бедствие) ирыхҟьаны ауаа рҭыԥ ааныжьны иахгатәымхозар, ргәабзиара иаԥырхагамхозар, ма даеа шәарҭарак цәырымцуазар;

д) ауаа рахьырхәразы рхы иадырхәарц.

3. Аҭыԥ аԥсахра, ауаа даеаџьара риагара иаҟәырзтәу аамҭа еиҳаны иамгароуп, еицыхтәым, иара шаҟа аҭаху аасҭа.

7-тәи Апринцип

1. Аҭыԥ ԥсахтәуп ҳәа изакәызаалакь ҳасабырбак рыдыркылаанза изыхәҭоу амчратә еиҿкаараҟәа ишәа-иза иазхәыцроуп еиуеиԥшым аганҟәа наунагза ауаа рҭыԥ аԥсахра рыҟәымшәарцаз, аеацәыхьчарагьы иалацаны. Уи ада ԥсыхәа ҟамлар, аҭыԥ ԥсахра аус убас иеиҿкаалатәуп, иахьынзазалшо, ацәгьара, амееира ахмырҿиаакәа.

2. Иахгоу ауаа рызцаараҟәа рызбара знапы иану иеиҿыркаароуп,.идырхиароуп рыԥхьарҭа, иазхәыцроуп урҭ ршәарҭадара, рыкрыфара, ргәабзиара, ргигиена. Ҭаацәарак иалцыз џьарак иеицынхартә иҟацазароуп.

3. Аҭыԥ ԥсахра моаԥысуазар чыдалатәи аҭагылазааԥьаҟәа раан (чрезвычайное положение), аибашьра иадҳәаламкәа, аԥсабаратә рыцҳара иахымҟьакәа, ирыҟәныҟәатәуп абарҭ агәрагараҟәа:

а) аҳәынҭҟарра амчратә еиҿкаара иаднакылоит чыдала аҟәцара, закәанла абарҭ аусҟәа рымоаԥгаразы.

б) зҭыԥ зыԥсахуа ауаа ироуроуп инҭырҳәыцаау аинформациа, рҭыԥ аԥсахра мзызс иамоу, ианахырго аамҭа, ианаҭаххо аамҭаз рмал архынҳәра, рхаҭаҟәагьы рахыцра (переселение) налацаны;

в) зҭыԥ зыԥсахуа ауаа аҟәшаҳаҭзар ауп аҭыԥ аԥсахра;

г) изыхәҭоу амчратә еиҿкаараҟәа реазыршәоит, зызбахә ҳәоу ауаа алархәны, аиҳарак аҳәса, аплан шьҭыхны ахыцра ус аиҿкаара;

д) азиндкыларатә усҟәа, иаҭахханы иҟалозар, ирыдыркылоит азинхьчара аганахьала адырраҳарактә еиҿкаараҟәа;

е) ҳаҭыр аҟәуп ауаоы азин азҿлымҳара, лԥшәабзиала азинхьчара, ишахәҭоу азбаратә еиҿкааракәа рахәаԥшра налацаны.

8-тәи Апринцип

Аҭыԥ ԥсахра аус аиҿкаара аан изалшом зҭыԥ зыԥсахуа ауаҩы изин аилагара, иԥсҭазаареи ихақәиҭреи ишәарҭадареи ҳаҭыр рықәҵазароуп.

9-тәи Апринцип

Аҳәынҭқарра рыцхырааароуп аҭыԥ ԥсахра иацәырыхьчарц аҵьынҵь уаа, амилаҭ мач, арахә раазара знапы алаку анхацәа, мамзаргьы зыдгьыл ада ԥсыхәа змам, мыцхәы уи иадҳәалоу ауаа.

III АШАРА – Ауаа рҭыԥ анырыԥсахуа рыхьчара иазку Апринципқәа

10-тәи Апринцип

1. Дарбанзаалакь ауаҩы имоуп аԥсҭазаара азин, уи азакәан иахьчоит. Азәгьы азин имазам ус баша ауаҩы иԥсҭазаара иалхра. Аҳәынҭқарра аҩныҵҟа иахгоу ауаа иацәыхьчатәуп:

а) шьҭрала ахшьаара

б) ауаҩшьра

в) ауаҩы иус збамкәа ишьра, мамзаргьы ишабалакь ауаҩшьра;

г) мчыла ауаа рырзра, рҕьычра, азәгьы изымдыруа рҭакра, ашәарҭадара иҭазыргыло, уимоу аԥсраҟынзагьы иназго аусқәа рымҩаԥгара.

Азәгьы дақәиҭым хыхь еиқәыԥхьазоу рынагзара ацәыршәара, урҭ рзы ауаа реичырчара.

2. Азәгьы дақәиҭым, иарбан ҭагылазаашьазаалакгьы иҟалалакгьы, аибашьра иалахәым, мацарагьы аибашьра

иаӄәыцхьоу аҳәынҭқарра аӡныцҟа иахгоу ауаа рылакьысра, агәнаҳа рзура. Аҳәынҭқарра аӡныцҟа иахгоу ауаа иацәыхьчазароуп:

а) ауаа рықәлара, ақәымчра рзура, ашьаҟа уаа рықәлара ахьауа аҭыԥқәа реиҿкаара;

б) амлакра, еибашьыга форма ҳасабла ахархәара;

в) ауаа раԥхьа иргыланы, хыхьчагас рыҟаҵара: аибашьра хықәкыс, мамзаргьы инеиҵыхны аибашьра иаламгарцаз аԥырхагахара, ма аԥырҟәҟәаара;

г) хазы иахьеиланхо рықәлара;

д) адгьыл ахыхь иқәырҵо арҭҟәацгақәа рхархәара.

11-тәи Апринцип

1. Дарбанызаалак азин имоуп иуаӡра пату ақәзаарц, иԥсихика, иморал, ихаҭа лакьысра имоурцаз.

2. Аҳәынҭқарра аӡныцҟа иахгоу ауаа иагьа рхақәиҭра ԥкызаргьы иацәыхьчатәуп:

а) аҵәаԥҿра, аргәаҟра, апҟара, агыгшәыгра, ауаӡ ипату лазырҟәуа азнеишьа, хаҵеи ԥҳәыси еилыхны ақәымчра рзура, аҳәса ршәаны акаҳԥра разаагара, изеиԥшра формазаалакь амҿеира амӡаԥгара;

б) атәра, изеиԥшра формазаалакь ҳаамҭазы иаанахәалакгьы;

в) аҳәынҭқарра аӡныцҟа иахгоу ауаа ақәымчра рзура, атерроризм арҭбаара хықәкыс иаҭаны;

Изалшом ауаа рыршәаара хыхь еиқәыԥхьазоу ахҭысқәа мӡаԥгахоит ҳәа, мамзаргьы аичырчара.

12-тәи Апринцип

1. Дарбанзаалакь азин имоуп ахақәиҭра, ашәарҭадара. Азәгьы азин имам ус баша ауаӡ иаанкылара, иҭакра.

2. Иҟалом аҳәынҭқарра аӡныцҟа иахгоу ауаа

раанкылара, мамзаргьы мчыла ҭыҧк аҟны рнырхара. Иҟалозар убри аҩыза аҭагылазаашьа бааҧс, мчыла ауаа аанкыланы џьарак инымхар ада ҧсыхәа амамкәа, уи аҭагылазаашьа шааҭышәынтәалаз ауаа рхы иақәиҭҭәуп.

3 Аҳәынҭқарра аҩныцҟа иахгоу ауаа ацәыхьчатәуп азинларҟәра, аҭакра, мамзаргьы рҭыҧ ахьырыҧсахыз азы абахҭахь ргара, раанкылара.

4. Изалшом иарбан ҭагылазаашьакгьы иахҟьаны, аҳәынҭқарра аҩныцҟа иахгоу ауаа шасысс ргара.

13-тәи Апринцип

1. Иҟалазом иарбан ҭагылазаашьакгьы иахҟьаны иахгоу ауаа рыхшара аррахь рыҧхьара, мамзаргьы уи рыдцалара, ма аибашьра ралархәра.

2. Аҳәынҭқарра аҩныцҟа иахгоу ауаа иацәыхьчатәуп азинларҟәра иарбанзаалакь арратә мчқәа, ма хаз иҟоу агәыҧқәа рышҟа рнаҧхьара, рҭыҧ ахьырыҧсахыз азы мацара. Изалшом ламысдарыла ауаҩы изнеира, ипату аларҟәра, мчыла арра ацара идцара, лахь иҭара, арра ацара мап ахьацәикыз азы.

14-тәи Апринцип

1. Аҳәынҭқарра аҩныцҟа иахгоу ауаа азин рымоуп рхы иақәиҭны анеи-ааира, иахьырҭаху анхарҭа ҭыҧ алыхра.

2. Аҳәынҭқарра аҩныцҟа иахгоу ауаа азин рымоуп ианырҭаху, иахьынхо аҭыҧ ааныжьны ацара, нас ианырҭаху ахынҳәра.

15-тәи Апринцип

Аҳәынҭқарра аҩныцҟа иахгоу ауаа ирымоуп азин:

а) иахьшәарҭам аҭыҧ ҧшааны анхара;

б) ртәыла ааныжьны ацара;

в) дәеа тәылак аҟны аеыцәахырҭа аԥшаара;

г) мчыла ахнырҳәра рықәымшәарц, изалшом рыԥсҭазаара рхақәиҭра, ргәабзиара, ашәарҭадара иҭазыргыло аҭыԥ ахь рнырхара.

16-тәи Апринцип

1. Аҳәынҭқарра аоныцҟа иахгоу ауаа зегьы азин рымоуп изыз руацәа, рҭынхацәа рлахьынҵа аилкаара, иахьыҟоу аҭыԥ аԥшаара.

2. Изыхәҭоу амчратә еиҿкаарақәа ирылшо зегь ҟарцароуп аҳәынҭқарра аоныцҟа иахгоу ауаа рахьтә хабарда изыз рлахьынҵа аилкаараз, иахьыҟоу аҭыԥ аԥшаараз, убри азы урҭ аус рыцыруроуп, абри аус азбара знапы алаку, адыррахарактә жәларбжьаратә еиҿкаарақәа. Урҭ аинформациа рырҭалароуп агәакьацәа, аԥшаарақәа шцо, маҷк иадамзаргьы аихьзарақәа ирымоу атәы.

3. Изыхәҭоу амчратә еиҿкаарақәа ирылшо зегь ҟарцароуп иҭахаз ауаа рыԥсыбаа еизганы рхаҭара ашьақәырғыларазы, изалшом урҭ рҕьычра, ма ламысдарыла рызныҟәара. Аԥсыбаақәа рзырхынҳәтәуп урҭ руацәа, мамзаргьы патуқәацарыла анышә иамадатәуп.

4. Иарбан ҭагылазаашьалакгьы ихьчатәуп, патугьы ақәцатәуп аҳәынҭқарра аоныцҟа иахгоу ауаа ахьжу аҭыԥ. Аҳәынҭқарра аоныцҟа иахгоу ауаа азин рымазароуп иԥсыз руацәа ахьжу аҭыԥахь анеира.

17-тәи Апринцип

1. Дарбанызаалакь ауаа ы имоуп азин иҭаацәаратә ԥсҭазаара аламкьысра.

2. Абри азин анагзаразы, аҳәынҭқарра аоныцҟа

иахгоу ауаа ҭаацәарак иалахәу, дара ирҭахызар, азин рырҭоит џьарак иеицыӄазарц.

3. Аҭаацәарақәа, ианахыргоз иеицәӄьалақәаз, излауала аамҭа кьаҿ иалагзаны иеиқәыршәатәуп. Ԥсыхәа зламоу ала ирласны аҭаацәа еиқәшәартә иӄацатәуп, еиҳарак ахәыҷқәа рҭызшәа анырҳәо.

Ари аус знапы иану аусзбарҭақәа ирыцхраароуп зҭаацәа зыԥшаауа, аус рыцыруеит, аџьшьагьы рырҭоит агәыҳалалратә еиҿкаарақәа, иеицәӄьалаз аҭаацәа реиқәыршәараз аус ду ахьыруаз.

4. Аҳәынҭқарра аонытӄа иахгоу аҭаацәарақәа рхаҭарнакцәа, мчыла иаанкылаз, иҭакны ирымаз, зхақәиҭра ԥкыз, азин рымоуп џьарак иеицыӄазарц.

18-тәи Апринцип

1. Аҳәынҭқарра аонытӄа иахгоу ауаа зегьы азин рымоуп егьырҭ ирымоу аԥсҭазаара аоыза рымазарц даргьы.

2. Иарбан ҭагылазаашьоу иӄалалакгьы, изаӄаразаалакь азинларӄәра ӄамцакәа адырраҳарактә еиҿкаарақәа аҳәынҭқарра аонытӄа иахгоу ауаа ирыдыргалоит:

а) зда ԥсыхәа аӄам афатәқәеи азыжәырқәеи;

б) изеиԥшразаалакь хыбырҭак;

в) уаоы ишәицаша маҭәак;

г) аеыхәшәтәреи, раԥхьатәи иахәҭоу ацхыраара аӄацареи.

3. Ҷыдала аус ду утәуп мҿхакы ҭбаала аҳәса ралархәразы иеиқәыԥхьазоу аусқәа реихшараӄны, рынаргзараӄны.

19-тәи Апринцип

1. Аҳәынҭқарра аоытӄа иахгоу ауаа рахьтә

ачымазцәа, ахәцәа, ананамгацәа, иахьынзазалшо ала, аамҭа кьаҿ иалагзаны, дара еилымхкәа, ироуроуп аҳақьымцәа рахьтә ирыхәҭоу ахылапшра, ирҭаху ацхыраара. Абраҟа агәабзиарахьчарада даеа ҭызшәак цәырымҵыроуп. Иаҭахханы иҟалозар аҳәынҭқарра аҩныҵҟа иахгоу ауаа азин рымоуп инеирц аԥсихологиатә, асоциалтә маҵзурақәа рахь ацхыраара роурцаз.

2. Иацклаԥшны, ҷыдала иазааҭгыланы иеиҿкаатәуп аҳәса ргәабзиарахьчара аус, азин рымазароуп аҳәса ргәабзиара ахьчара иазку абарҭ реиԥш иҟоу аусҳәарҭақәеи, амаҵзурақәеи рахь анеира: ани ахшареи ирызку ацентр, ахшароура иазку ацентр. Абжьгаратә цхыраара роуроуп зцәа ԥыреыз, мамзаргьы даеа залымдарак иақәшәаз аҳәса.

3. Азҿлымҳара ду азутәуп аҳәынҭқарра аҩныҵҟа иахгоу ауаа ачымазара ҿкқәа рмыхьырцаз, ирыламларцаз ачымазара бааԥсқәа, СПИД иалаҵаны.

20-тәи Апринцип

1. Дарбанзаалакь, дахьыҟазаалакь азин имоуп ишьақәирӷәӷәарц, иазхаҵазарц изинтә хазҷыдара (правосубектность).

2. Ари азин аиқәыршәаразы, изыхәҭоу амчратә еиҿкаарақәа, аҳәынҭқарра аҩныҵҟа иахгоу ауаа еиқәыршәаны ирырҭароуп ашәҟәқәа (документы). Патуқәҵарыла ирызнеирцаз, рзинқәа хьчазарц, ауаа ирымазароуп апаспорт, рхаҭара шьақәзырӷәӷәо агәрагага, аиразы аршаҳаҭга, аҭаацәара дшалоу атәы зҳәо аршаҳаҭга. Иахганы ианааргоз ирцәызыз ашәҟәқәа рҭыԥан, амчратә еиҿкаарақәа ацхыраара ҟарҵоит урҭ ашәҟәы ҿыцқәа роурцаз, ма иаҭаххозар ирзырыԥсахырц. Арҭ аусқәа рымҩаԥгараан изалшом ауаа рықәымчра, аеԥныҳәа рыҭара, иара убасгьы – шәахьынхоз шәхынҳәны

шәцаны ишәҭаху шәышәҟәқәа шәхала ишьҭышәх ҳәа раҳәара.

3. Аҳәсеи ахацәеи рзинқәа еиҟароуп зда ԥсыхәа амам ашәҟәқәа роураҟны, насгьы азин рымоуп рышәҟәқәа досу ихьзала илоаазарц.

21-тәи Апринцип

1. Изалшом ишабалакь ауаоы иаарыхымҭа, ихатә мал имхра.

2. Аҳәынҭқарра аоныцҟа иахгоу ауаа иарбан ҭагылазаашьазалакь иҟалалакгьы рмал, раарыхымҭа ацәыхьчатәуп:

а) аимцәара

б) хыққәкыла, ма неиоымхрада ауаа азалымдара рзура.

в) аибашьраҟны, ма даеа хыққәкык азы ауаа хыхьчагас рыҟацара.

г) ирхарамкәа ауаа лахь рыҭара.

д) ажәлар ахьдырхәырцаз рмал рымхра, ма иҟәыбаса ақәцара.

3. Аҳәынҭқарра аоныцҟа иахгоу ауаа ирцәынхаз рмал, раарыхра еиқәырхатәуп азакуан еилаганы ишабалакгьы ирымпыцарымхаларц, иртәырымтәырц, мамзаргьы рхы иадмырхәарц азы.

1. Аҳәынҭқарра аоныцҟа иахгоу ауаа џьарак, ма хазы инхома, изалшом изеиԥшразаалакь азинларҟәра рзура дара ахьахгоу азы, аиҳарак абарҭ азинқәа рхы ианадырхәо:

а) ахшыоэцарахақәиҭзаара, адинхацара, агәаанагара, агәрагара;

б) ауаоы ихы дақәиҭны аусурҭа ҭыԥ аԥшаара, ишиҭаху аекономикатә ԥсҭазаара аеалархәра;

в) зыхиақәиҭу ассоциациа аԥцара, уа иалоугьы даргьы зинла еиҟараны;

г) азин рымоуп абжьыҭира, азеиҧштә, аҳәынҭқарратә ус амѡаҧгара, абарҭ азинқәа рынагзараҿы азин рымоуп иалыхәдамзарц иҟоу ахархәагақәа.

23-тәи Апринцип

1. Дарбанзаалакь азин имоуп ицара-дырра азырҳара.

2. Абри азин аиқәыршәараҿы, изыхәҭоу амчратә еиҿкаарақәа аҳәынҭқарра аѡныҵҟа иахгоу ауаа рхәыҷқәа рзы иеиҿыркаароуп аҵара ус, аиҵбыратәи аклассахь зегь цароуп, насгьы уи хәыда-ҧсада иҟаҵатәуп. Аҵара иабзоураны урҭ ркультура, рдинхаҵара, рбызшәа пату ақәырҵартә иҟалоит.

3. Аҵаратә программақәа рынагзараҟны хаз ҷыдала азҿлымҳара рзуны, егьырҭ реиҧш зинла еиҟараны, иалархәтәуп аҳәсеи ахәыҷқәеи.

4. Аҳәынҭқарра аѡныҵҟа иахгоу ауаа, аиҳарак аҳәсеи ахәыҷқәеи, ҵьарак ма хазы инхома, аҭагылазаашьа шаманшәалахаз, рҵара, рзаанаҭ иаздырҳартә еиҧш алшара рыҭатәуп.

IV АШАРА. Агәаҳалалратә цхыраара аҟаҵара иазку Апринципқәа

24-тәи Апринцип

1. Агәаҳалалратә цхыраара зегь мѡаҧгатәуп аҳалалратә принципқәа инарықәыршәаны изеиҧшразаалакь азинларҟәра ҟамҵакәа.

2. Аҳәынҭқарра аѡныҵҟа иахгоу ауаа ирызку агәаҳалалратә цхыраара даеаҵьара ахырхара залшом, аиҳарак арратә ма аполитикатә ус азы.

25-тәи Апринцип

1. Аҳәынҭқарра аҩныҵҟа иахгоу ауаа рзы агәаҳалалратә цхыраара аус аиҿкааран иреиҳазоу ауалԥшьа, аҭакԥхықәра рыдуп амилаҭтә амчратә еиҿкаарақәа.

2. Жәларбжьаратә агәыҳалалратә еиҿкаарақәа, егьырҭ изыхәҭоу аиҿкаарақәа налаҵаны, азин рымоуп аҳәынҭқарра аҩныҵҟа иахгоу ауаа ацхыраара рыҭаразы ирыдыргаларц амаҵзурақәа (услуги). Арҭ ажәалагалақәа аиҩызара лазырҟәуа, мамзаргьы аҳәынҭқарра аҩныҵҟатәи аусқәа рыҽрылагалара ҳәа ахәаԥшра иаҳшам, урҭ бзиазеиҕьашьараҵас ирыдыркылароуп. Арҭ ажәалагалақәа ишабалакь иаԥыхтәым, еиҳарак изыхәҭоу амчратә еиҿкаарақәа ирылымшозар, мамзаргьы ирҭахымзар иахәҭоу агәыҳалалратә цхыраара амҩаԥгара.

3. Изыхәҭоу амчратә еиҿкаарақәа идырманшәалоит иеиҿыркааует, агәыҳалалратә цхыраара хьаҳәа-ԥаҳәада амҩаныгара, ари аус знапы алаку ауаа ацхыраара роуроуп ирласны ԥықәсларада, аҳәынҭқарра аҩныҵҟа иахгоу ауаа рахь анеираз.

26-тәи Апринцип

Агәыҳалалратә цхыраара знапы иану ауаа, урҭ рымҩангагатә хархәагақәеи, имҩаныргои, азәы дрыламкьысуа рыхьчара еиқәыршәазароуп.

27-тәи Апринцип

1. Ацхыраара анымҩаԥырго, жәларбжьаратә гәаҳалалратә еиҿкаарақәа, егьырҭ изыхәҭоу аиҿкаарақәеи, ишахәҭоу иазгәарҭароуп аҳәынҭқарра аҩныҵҟа иахгоу ауаа рзин ахьчара, убри иазкны иахәҭоу аусқәа

рымҩаԥгара. Абарҭ аиҿкаарақәа зегьы жәларбжьаратә стандартқәеи, ахымҩаԥгашьатә кодекси ирықәшәозароуп.

2. Хыхь зызбахә ҳәоу Апринцип вба рнаҭом жәларбжьаратә еиҿкаарақәа рмандат ахықәкы инақәыршәаны ҭакԥхықәрыла имҩаԥыргo аус, – ауаа ахьырыхьчо, уимоу иҟалар алшоит аҳәынҭқарраҟәа ирыҳәаны ирыдыргаларгьы.

V АШАРА. Ауаа рырхынҳәра, рнырхара, иазку Апринципқәа

28-тәи Апринцип

1. Адырраҳарактә амчратә еиҿкаарақәа аҭакԥхықәра ду рыдуп аҳәынҭқарра аҩныҵҟа иахгоу ауаа рзы аҭагылазаашьа маншәалеи, ахархәара рыҭареи аусқәа еиҿкааны урҭ рхатәгәаԥхарала патуқәҵарыла рыҩнқәа рахь рырхынҳәра, мамзаргьы наџьнатә аахыс иахьынхоз рынхарҭа ҭыԥқәа рахь. Дара ирҭаххар азин рымоуп даеа ҭыԥкахь нхара ииасырцгьы.

2. Хаз ҷыдала аус утәуп, аҳәынҭқарра аҩныҵҟа иахгоу ауаа ганрацәала иалархәзарц, ихындырҳәуа рнырхара, реиҟәыгара иазкны аплан анышьҭырхуа.

29-тәи Апринцип

1. Аҳәынҭқарра аҩныҵҟа иахгоу ауаа рахьтә зыҩныҟақәа рахь ихынҳәыз, ма наџьнатә аахыс иахьынхоз аҭыԥахь нхара ицаз, мамзаргьы даеа ҭыԥк ахь нхара ииасыз азиндатәра рзырымуроуп иахьахгоу азы. Урҭ азин рымоуп еиҟараны ганрацәала реаладырхәырц аҳәынҭқаррате усқәа.

2. Адырраҳарактә амчратә еиҿкаарақәа ауалҧшьа, аҭакҧхықәра рыдуп ихынҳәыз аҳәынҭқарра аҩныҵҟа иахгоу ауаа, иахьынзазалшо, инрыжьыз рхатә мал, мамзаргьы ианахыргоз ирымырхыз архынҳәра аус аиҿкааҭны. Рынхареи, рхатә мали рырхынҳәра амуазар, адырраҳарактә амчратә еиҿкаарақәа иеиқәдыршәоит ма идырласуеит урҭ рыхәҭаа архынҳәра, ма даеа формак ала ацынхәраҭара ус еиҿыркаауеит.

30-тәи Апринцип

Изыхәҭоу амчратә еиҿкаарақәа зегьы еиқәдршәоит, идырманшәалоит жәларбжьаратә гәаҳалалратә еиҿкаарақәеи, егьырҭ аиҿкаарақәеи иахәҭоу рмандатқәа рынагзара аус, ирласны, хьаҳәа-ҧаҳәада аҳәынҭқарра аҩныҵҟа иахгоу ауаа рахь инеины ихынҳәуа, иеилыцуа, ихыцны даеаҵьара ицо ауаа рыцхраара.

Хаз ҷыдала аус утәуп аҳәынҭқарра аҩныҵҟа иахгоу ауаа рырхынҳәраан, ма иахьындырхои реиҟәыгара иазку аплани анышьҭырхуа дара ралархәразы.

аиҭагаҩ Далила Ҧлиа